

ЛОКУС КОНТРОЛЮ У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ ЗАХИСНИКА КРАЇНИ

Схильність людини приписувати результати своєї діяльності зовнішнім силам є однією з ознак відсутності активної життєвої позиції тих, хто відповідно до своїх службових та посадових обов'язків має захищати державні інтереси. Хоча проблема сприяння патріотизму та громадянськості молоді є актуальним питанням сьогодення, у психологічній літературі не досліджувалась роль локусу контролю у зв'язку зі сприянням особистості захисника країни. Разом з тим виявилися якості, які слугують стримуючими факторами становлення громадянськості. Серед них внутрішній авторитаризм, невпевненість особистості у собі, що проявляється у спілкування, абсолютизація особистістю власного досвіду. Коли ці якості проявляються в їх сукупності, вони обумовлюють відсутність аналітичності щодо сприймання нової інформації, домінування мотивації страху над мотивацією совісті, позицію очікування. Для цих осіб характерним є переконання, що вони лише незначною мірою впливають на обставини. Вони орієнтуються на силу і страх, а не на авторитет і довіру, а в ситуаціях громадянського вибору попадають у залежність від соціальних очікувань. Тому об'єктом дослідження стало становлення особистості захисника країни, предметом – локус контролю студентів факультету запасу, а метою – визначення впливу локусу контролю на становлення особистості захисника країни і можливості сприяння оптимізації педагогічного процесу у зв'язку з цим.

Локус контролю – поняття, уведені американським психологом Джуліаном Роттером, що характеризує локалізацію причин, якими суб'єкт пояснює власну поведінку і поведінку інших людей в умовах значущих для нього подій. Відповідно до цього поняття, особистість постає у ракурсі ставлень та диспозицій щодо зовнішнього світу, що формуються під час її соціалізації. Це якість, яка характеризує схильність людини приписувати відповідальність за результати власної діяльності, а загалом, характеризувати причини власної долі та долі країни. Локус контролю практично не змінний і його стабільність зумовлена тем, що він пов'язаний з таким показником соціальної орієнтації особистості як екстернальність чи інтернальність.

Локус контролю є одним з факторів життєвих очікувань, що залежать від минулого досвіду, отриманого в сім'ї, у спілкуванні з родиною, у шкільному колективі в різних схожих ситуаціях. У цих умовах виробляється ставлення, яке є стійким і містить у собі прогноз стосовно позитивних чи негативних наслідків, на які особистість може очікувати від даного об'єкта чи ситуації. В результаті утворюється локус контролю, що є генералізованим очікуванням і сприянням форми поведінки, які не залежать від ситуацій або часу.

Зовнішній локус контролю є екстернальним, коли відповідальність приписується зовнішнім силам. Причини за невдачі в службовому зростанні, явища на інших просторах особистісної дії, так і ситуацію у країні такі студенти покладають на довколишніх та високе керівництво.

Зовнішній локус контролю проявляється у сфері спілкування з довколишніми людьми тривожністю, підозрілістю, конформністю і агресивністю, а при виконання діяльності – у невпевненості у власних здібностях, нерівноваженості, прагненні відкласти реалізацію своїх планів.

Внутрішній локус контролю є цінністю, що схвалюється соціумом. Ідеальному образу Я завжди надається внутрішній локус контролю. У разі приписування відповідальності внутрішнім силам, власним здібностям і зусиллям, людина шукає причини поведінки в собі.

Такі люди більш упевнені в собі, схильні до самоаналізу і свідомої постановки мети діяльності, проявляють послідовність і наполегливість у досягненні поставленої мети, урівноважені, у спілкуванні бажать добра. Для майбутнього офіцера запасу внутрішній локус контролю є бажаним ще й тому, що цими людьми як правило не проявляється невинна тривога, почуття провини та страху, вони можуть постояти за себе та послідовно йти до виконання завдань, що поставлені перед ними, здатні до командного способу дій.

Враховуючи ці відомі в науці характеристики поведінки інтерналів та екстернатів, ми визначили об'єкт, предмет та методи нашого дослідження: спостереження, що було спрямовано на вивчення поведінки студентів у ситуаціях складної вольової дії; проєктивні ситуації, які дозволили виявити звичний спосіб поведінки у сім'ї (у звинуваченні інших чи покладання провини за подію на себе); методика незавершених речень, що дозволяла отримати дані про спрямованість особистості; опитування, що розкривало змістовні характеристики про релігійність студента, особливості його поведінки в колективі товаришів тощо; соціометрична методика для виявлення статусу студента в навчальному колективі, методика дослідження акцентуацій характеру Шмішека.

Вибірку дослідження склали 1260 студентів факультету запасу ВІ ОНПУ.

Результати дослідження регулятивної сфери студентів у зв'язку з розвитком їх особистості як захисників країни, становили переваги дівчат-студенток за показниками яскраво вираженої інтернальності (28% дівчат проти 10% хлопців).

Ми припустили, що усвідомлення особистістю студента – майбутнього офіцера запасу, особливостей власного локусу контролю та його розвиток у напрямку інтернальності в певних оптимальних межах суттєво вплине на формування його особистості як захисника країни в процесі професійної підготовки.

Аналіз даних вивчення локусу контролю показав, що питома вага респондентів з високим рівнем відповідальності за власне майбутнє, цілеспрямованості, самостійності, дисциплінованості та організованості (вольові якості) становить 35%, а тих, хто не готовий взяти на себе таку ношу – 29%.

Вказані групи досліджуваних – це студенти, що не вірять у реальну можливість впливу на події власного життя і вважають, що саме зовнішні обставини визначають життєві стратегії і окреслюють майбутнє як їх самих та і майбутнє країни, яку вони, відповідно до отриманої ними спеціальності, мають захищати.

Інша, діаметрально протилежна категорія опитаних – це інтернали. У них переважає внутрішній локус контролю. Інтернали впевнені в тому, що майбутнє знаходиться в їхніх руках, що вони здатні впливати як на власне життя, так і на перспективи розвитку своєї країни. Проте надто високий рівень інтернальності також небезпечний, бо веде до надмірного

самозаглиблення, інтровертованості, самоізоляції. Можемо передбачити, що групи студентів, які віднесені до яскраво виражених екстерналів (8,1%) чи яскраво виражених інтерналів (15,2%), можуть вважатись групами ризику.

Повне зняття з себе відповідальності за власне майбутнє, так і надмірне самозаглиблення, доведена до крайності відповідальність за всіх і кожного можуть трактуватись як граничні стани особистості. Близько третини студентів складають амбінали (36 %).

За результатами кореляційного аналізу встановлено статистично-значущий взаємозв'язок інтернальності з загальним рівнем громадянськості особистості ($r = 0,35$, $p \leq 0,0001$) та показниками наявності акцентуацій особистості ($r=0,203$, $p \leq 0,0001$), когнітивною складністю ($r = 0,278$, $p \leq 0,0001$).

Крім того, припустивши, що сприятливим простором для особистісного зростання молоді є педагогічний процес ВВНЗ, ми визначили, що даний чинник, відповідає параметрам регулятивної сфери і має позитивну кореляцію з рівнем орієнтації особистості на захист держави ($r=0,35$; $p \leq 0,0001$). Це показник було розраховано відповідно до ефективності успішності навчання студентів, який становить 80 %. Згаданий показник обрано, виходячи з когнітивної сфери особистості, а саме, потреби молодшої людини у пізнанні. Враховуючи можливу похибку в об'єктивності оцінок успішності, ми, разом з тим, припускаємо, що бажання реалізуватись у сфері навчання певним чином сприятиме особистісному зростанню студентів як захисників країни.

На підставі порівняльного аналізу показників локусу контролю початкового і випускного курсів, встановлено нерівномірність розвитку цього параметру регуляційної сфери.

Статистично-значущі відмінності зафіксовано між віковими групами першого і другого курсу ($p \leq 0,01$). Розподіл показників локусу контролю студентів на різних етапах професійної підготовки показує, що наймолодша вікова категорія відзначається найбільшою кількістю амбіналів (39%) та найменшою – яскраво виражених інтерналів (6%).

На матеріалі випускного курсу зафіксовано збільшення студентів з екстернальним локусом контролю. На завершальному етапі професійної підготовки відслідковуються зрушення в бік оптимального розподілу показників. Зокрема, встановлено, що майже половина старшокурсників мають інтернальний локус контролю (43%) та третина (31% опитаних) – амбінали.

Щодо успішності як додаткового показника специфічних професійно-значущих особистісних якостей студентів-майбутніх офіцерів запасу, дослідженням встановлено статистично-значущі відмінності між усіма визначеними віковими категоріями на різних етапах професійної підготовки.

Від інтерналів слід чекати приписування собі або своїй групі важливої ролі власного внеску у життя країни.

Локус контролю має велике значення в критичні періоди життя людини, так звані кризові стани, як в юнацькому та дорослому віці. Коли людина в екстремальній ситуації на межі життя і смерті, в емоційному стані відчаю, підсилюється відповідальність людини за вихід з важкою життєвої ситуації. Якщо внутрішній локус контролю має опору у вічних цінностях, знімається психологічна напруженість ситуації, робить можливим громадянський вибір і конструктивна дія. Тому в роботі зі студентами – майбутніми захисниками країни, було запроваджено цілий ряд творчих вправ для діагностико-корекційної роботи у цьому напрямку.

Перша вправа спрямована на перегляд сімейно-родинних стосунків у минулому досвіді. На основі їх актуалізації засобом аналізу спеціальних сюжетних малюнків, вивчався характерний для особистості спосіб аналізу – звинувачення інших, цілковите покладання провини на себе як на учасника ситуації; визнання своєї часткової участі в ситуації і окреслення можливих шляхів виходу з неї. У корекційних цілях варіанти оцінки ситуації, зображеній у сюжеті на малюнку, обговорювались у групі.

Друга вправа, що продовжувала першу, будувалась за тим же принципом, але сюжети малюнків для аналізу відображали проблемні ситуації військової людини.

Третя вправа спрямовувалась на бажання бачити причину у собі. Для цього студента просили згадати три самих прикрих ситуації в його житті і проаналізувати їх причини внутрішні та зовнішні; усвідомити виграша сторони власної поведінки.

Четверта вправа містилася у самостійному виконання творчого завдання загальнодоступного рівня. Завдання було представлено як таке, за яке не буди знижена оцінка, не буде будь-яких інших негативних санкцій. Важливим у цій вправі не є невиконання завдання, а аналіз причин, внаслідок яких людина виконала завдання або не виконала його. Характерно, що всі студенти, що виконували завдання, пояснювали це внутрішніми причинами, сутнісними характеристиками особистості. Це могла бути цілеспрямованість особистості, повага до дисципліни чи викладача. Невиконання у більшості випадків (8%) пояснювалось зовнішніми «об'єктивними факторами». Таким чином, студенти підводились до розуміння того, що хто хоче – шукає засоби, а хто не хоче діяти – причини.

У п'ятій вправі влаштовувався конкурс принципів ставлення до діяльності. Кожний пропонував свій принцип, або ознайомлював присутніх з тим висловом, значення якого він поділяє. Наприклад: «Якщо справа того варта, її варто робити добре» (М.Тетчер); «надійся на Бога, але сам не підведи» (народна мудрість), «зроби все що можеш, а потім – покладайся на долю»...

Шоста вправа спрямована на усвідомлення суб'єктом виконання поставленого завдання у перспективі часу. У вправі демонструється виграш позиції «сьогоднішній день вирішує перемогу» всупереч «завтра, завтра, не сьогодні». Аналізувались провідні конструкти успішних студентів.

Наступна серія вправ містила у собі фізичні вправи в команді, де від дії однієї людини залежав виграш групи. За вправами в команді, виконувались індивідуальні вправи, але в разі їх успішності, аналізувались внутрішні причини поведінки.

В результаті аналізу регулятивної сфери за показниками локусу контролю було з'ясовано, що в експериментальній групі відбулося статистично значуще переміщення домінуючої тенденції в бік інтернальності ($p \leq 0,01$) та зафіксовано підвищення показника успішності навчально-професійної діяльності на 2% ($p \leq 0,001$).

У контрольній групі загальна тенденція до змін не має статистичної значущості. Привертає увагу той факт, що в контрольній групі відбулося зниження показника успішності навчально-професійної діяльності на 1% ($p \leq 0,001$). Отже, запропоновані напрямки оптимізації процесу підготовки майбутніх фахівців оборонній галузі в цілому успішно впливають на розвиток специфічних професійно-значущих якостей у мотиваційно-потребовій, когнітивній, регулятивній

сферах та у сфері самосвідомості за показниками наступних інтегральних характеристик особистості студента, що розвиває себе як захисник країни в процесі професійної підготовки у ВВНЗ: мотиви особистісної та соціальної значущості навчально-професійної діяльності, мотиви здобуття професійної майстерності у навчально-професійній діяльності; адекватність оцінки своєї діяльності; розвиток вольової сфери.

Таким чином, індивідуально-психологічна характеристика регуляційної сфери особистості – локус контролю в умовах реальної взаємодії в групі пов'язана з успішності командного виконання завдань і може бути певною мірою розвинута.

За період підготовки офіцерів запасу локус контролю значно не підвищується, але навіть незначне підвищення впливає на ряд інтегративних характеристик особистості студента як майбутнього захисника країни. Встановлений взаємозв'язок між локусом контролю і рядом інтегративних характеристик дозволяє сподіватися на те, що розвиваючи ці якості людини, можливо сприяти становленню особистості майбутнього офіцера запасу, що спонукає до досліджень у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краткий психологический словарь. – М.: Политлитература, 1985. – 431 с.
2. Ксенофонтова Е. Г. Исследование локализации контроля личности – новая версия методики "Уровень субъективного контроля" / Е.Г. Ксенофонтова // Психологический журнал. – 1999. – № 2. – С. 103-114.
3. Приходько Ю.А. Отношения личности, их связь с другими психологическими категориями // Українська психологія: сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюковських читань (25 вересня 1996 р.). – В 3-х томах. – К.: Вид-во ДОК-К, 1996. – Т. 2. – С. 371-380.
4. Снігур Л.А. Психологія становлення громадянськості особистості. – Одеса: СПД Черкасов, 2004. – 331 с.

Подано до редакції 25.12.08

РЕЗЮМЕ

Стаття розкриває роль локуса контролю в становленні особистості захисника країни. Подано результати діагностики локуса контролю в студентів – майбутніх офіцерів запасу. Показані шляхи колекційної роботи в цьому напрямку та дано оцінку її ефективності.

РЕЗЮМЕ

Статья раскрывает роль локуса контроля в становлении личности защитника страны. Представлены результаты диагностики локуса контроля у студентов – будущих офицеров запаса. Показаны пути коррекционной работы в этом направлении и оценка ее эффективности.

SUMMERU

The article reveals the role of locus of control in development of homeland defender's personality. It presents results of diagnosing locus of control of students - future reserve officers, shows ways of corrective work in this direction and evaluation of its effectiveness.

Ключові слова: локус контролю, інтернальність, екстернальність, особистість захисника Батьківщини.

Ключевые слова: локус контроля, интернальность, экстернальность, личность защитника Родины.

Keywords: locus of control, internality, externality, personality of homeland defender.
